

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СПРАВАХ ПРО ПОВЕРНЕННЯ МАЙНА

PECULIARITIES OF EXECUTIVE PROCEEDINGS IN PROPERTY RESTITUTION CASES

Дяченко С.В., к.ю.н., доцент, адвокат,
доцент кафедри цивільного права та процесу

Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету

Михалик М.І., студент IV курсу

Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету

У статті висвітлено, аналізовано та вивчено особливості терміну виконавчого провадження, його переваги та недоліки у зв'язку із набранням чинності Закону України «Про виконавче провадження» (нова редакція) та Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», обґрунтовано практичний аспект виконавчого провадження в справах про повернення майна, виходячи з судової практики.

Актуальність теми. З метою підвищення ефективності діяльності державних органів, а також з подальшим вдосконаленням процедури примусового виконання рішень судів та інших органів, змінено деякі елементи виконавчого провадження, в дослідженні і аналізі суті яких полягає актуальність теми.

Аналіз дослідження проблеми. Теоретичною основою вивчення виконавчого провадження стали публікації провідних науковців: В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурки, Д.М. Бахраха, Ю.П. Битяка, А.С. Васильєва, І.П. Голосніченка, Є.В. Додіна, Р.А. Калужного, С.В. Ківалова, Н.Р. Нижник, О.В. Петришина, А.О. Селіванова, В.С. Стефанюка, С.Я. Фурси, Ю.С. Шемшученка та інших учених.

Новелам в питанні особливостей виконавчого провадження присвячені праці таких практикуючих юристів-теоретиків, як: Гончаренко Є., Макушев П., Семенченко М. та інші.

Питаннями щодо підвищення ефективності виконання рішень судів приділяють увагу такі вчені та науковці як Демченко С.Ф., Татков В.І., Кузьміна С.І., Макушев П.В., Сіверін Д.В. та інші.

Постановка проблеми та мета статті. Метою статті є аналіз та встановлення особливостей виконавчого провадження як завершальної стадії судового провадження в справах про повернення майна, дослідження проблемних питань забезпечення ефективного виконання рішень судів та розробка пропозицій щодо можливого реформування інституту примусового виконання рішень з метою вироблення дієвого механізму забезпечення виконання рішень національних судів в Україні.

Не беручи до уваги наявність чітко закріпленої законодавчої процедури примусового виконання рішень судів України, практика свідчить про те, що невиконання або несвочасне виконання рішень національних судів є найбільш поширеним порушенням права на справедливий суд з боку держави.

Ось чому питання щодо якісного виконання рішень судів, а також розробка варіантів сприяння підвищенню ефективності виконання даних рішень є дуже актуальними в нашому правовому суспільстві в сьогоденні, не виключаючи і примусове повернення майна у виконавчих провадженнях.

Ключові слова: виконавче провадження, примусове виконання рішень, стягувач, боржник, виконавець, майно, арешт.

The article highlights, analyzes and studies the peculiarities of the term of executive proceedings, its advantages and disadvantages in connection with the entry into force of the Law of Ukraine "On Executive Proceedings" (new edition) and the Law of Ukraine "On Bodies and Persons Carrying Out Enforcement of Court Decisions and Decisions of Other Bodies", substantiated the practical aspect of executive proceedings in property restitution cases, based on court practice.

Actuality of theme. In order to increase the efficiency of the activities of state bodies, as well as to further improve the procedure of enforcement of decisions of courts and other bodies, some elements of executive proceedings have been changed, in the study and analysis of the essence of which the relevance of the topic lies.

Analysis of the study of the problem. The theoretical basis of the study of executive proceedings was the publications of leading scientists: V.B. Averyanova, O.F. Andriyko, O.M. Bandurky, D.M. Bahrakha, Yu.P. Butyaka, A.S. Vasylieva, I.P. Holosnichenko, E.V. Dodina, R.A. Kalyuzhny, S.V. Kivalova, N.R. Nyzhnyk, O.V. Petryshyn, A.O. Selivanova, V.S. Stefanyuka, S.Ya. Fursy, Yu.S. Shemshuchenko and other scientists.

Novels on the specifics of executive proceedings are devoted to the works of practicing legal theorists such as: E. Honcharenko, P. Makushev, M. Semenchenko and others.

Such scientists and scholars as S.F. Demchenko, V.I. Tatkov, S.I. Kuzmina, P.V. Makushev, and D.V. Severin pay attention to issues related to increasing the efficiency of the execution of court decisions. and other.

Statement of the problem and purpose of the article. The purpose of the article is to analyze and establish the features of enforcement proceedings as the final stage of court proceedings in cases of property restitution, to study problematic issues of ensuring the effective execution of court decisions and to develop proposals for the possible reform of the institution of enforcement of decisions in order to develop an effective mechanism for ensuring the enforcement of decisions of national courts in Ukraine.

Without taking into account the existence of a clearly established legislative procedure for enforcement of decisions of Ukrainian courts, practice shows that non-implementation or untimely implementation of decisions of national courts is the most common violation of the right to a fair trial by the state.

That is why questions regarding the high-quality execution of court decisions, as well as the development of options for improving the effectiveness of the execution of these decisions, are very relevant in our legal society today, not excluding the forced return of property in executive proceedings.

Key words: executive proceedings, enforcement of decisions, debt collector, debtor, executor, property, arrest.

Почнемо з того, що відповідно до статті 124 Конституції України, судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України, тобто виконання судового рішення є фінальним етапом судового захисту порушеного права [1].

За часи незалежності України одним із проблемних питань як для фізичних, так і для юридичних осіб було неналежне забезпечення державою швидкого і повного виконання рішень судових та інших органів. Враховуючи усі негативні наслідки, станом на сьогодні проведено кардинальне реформування системи примусового виконання

рішень в Україні та створено інститут виконавчого провадження [27].

Відповідно до частини 1 статті 1 Закону України «Про виконавче провадження», виконавче провадження – це сукупність дій органів і посадових осіб, що спрямовані на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які провадяться на підставах, в межах повноважень та у спосіб, визначених цим Законом, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону та інших законів, а також рішеннями, що відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню.

В цьому Законі також зазначається, що виконавче провадження – це завершальна стадія судового провадження. З огляду на це, можна стверджувати, що судочинство охоплює не тільки питання стосовно розгляду та вирішення спорів, але й включає в себе стадію виконання ухваленого рішення. Ухвалюючи рішення суд захищає права та законні інтереси юридичної чи фізичної особи, проте реалізація захисту цих прав стає можливою лише на стадії виконавчого провадження, коли застосовується примусове виконання рішення, у разі відмови виконання рішення суду порушником добровільно [2].

Слід вважати, що сукупність дій уповноважених державних органів та посадових осіб із виконання рішень юрисдикційних органів, вчинюваних у встановленому законодавством порядку, черговості та формах, оформлені у відповідних процесуальних документах, і є виконавчим процесом. Саме виконавчий процес визначає та регулює виникнення, розвиток та закінчення процесуальної діяльності уповноважених органів і осіб щодо примусового виконання рішень юрисдикційних органів.

Зокрема, у справах про повернення майна, виконавчий процес виникає з моменту подання стягувачем до відповідного відділу Державної виконавчої служби заяви про примусове виконання рішення, яка розглядається у підготовчій стадії та лише після винесення постанови про відкриття окремого конкретного виконавчого провадження і починається виконавче провадження у конкретній справі [28].

Виконавець під час проведення виконавчих дій після надходження заяви зобов'язаний вчиняти примусові заходи щодо виконання рішень, серед таких дій є накладення арешту на майно та кошти боржника та безпосередньо зняття арешту та повернення майна.

Так, підставами для повернення майна у виконавчому провадженні є:

- закінчення виконавчого провадження на підставі статті 39 Закону України «Про виконавче провадження» (крім випадків коли визнано боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури, закінчене виконавче провадження за судовим рішенням, винесеним у порядку про забезпечення позову чи вжиття запобіжних заходів, не стягнення виконавчого збору або витрат виконавчого провадження, не стягнення основної винагороди приватним виконавцем);

- повернення виконавчого документа до суду, який його видав;

- скасування судом заходів забезпечення позову за завершеним виконавчим провадженням;

- надходження на рахунок органу державної виконавчої служби, рахунок приватного виконавця суми коштів, стягнених з боржника, необхідної для задоволення вимог усіх стягувачів, стягнення виконавчого збору, витрат виконавчого провадження та штрафів, накладених на боржника за завершеним виконавчим провадженням;

- якщо після повернення виконавчого документа за письмовою заявою стягувача [2], встановлено, що виконавчий документ не підлягає виконанню або покладені виконавчим документом на боржника зобов'язання підлягають припиненню відповідно до умов угоди про врегу-

лювання спору (мирової угоди), укладеної між іноземним суб'єктом та державою Україна на будь-якій стадії урегулювання спору або розгляду справи, включаючи стадію визнання та виконання рішення, незалежно від дати укладення такої угоди.

При наявності вище перелічених підстав майно повертається, відомості про боржника виключаються з Єдиного реєстру боржників та реєстру обтяжень, скасовуються інші вжиті виконавцем заходи щодо виконання рішення [3].

Проаналізувавши процедурне питання вказуємо і те, що виконавець зазначає у постанові про закінчення виконавчого провадження або повернення виконавчого документа, яка в день її винесення надіслана органу, установі, посадовій особі, яким була надіслана для виконання постанови про накладення арешту на майно (кошти) боржника про повернення такого майна [4].

Переходячи до розширеного тлумачення судової практики, слід вказати, що принцип верховенства права обов'язково має виражати легітимну мету, імперативним засобом здійснення захисту прав, є закон, який априорі є основою здійснення захисту прав від посягань [27].

Актуальним питанням в розрізі судової практики є питання співвідношення принципу диспозитивності, який можна визначити як свободу сторін щодо розпорядження їхніми матеріальними та процесуальними правами, та принципу ініціативності (активності, контролю) суду [12, 25].

Тому, слід відмітити, що Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 13 липня 2022 року у справі № 2/0301/806/11 висловився щодо захисту прав боржника у виконавчому провадженні в разі повного виконання рішення суду. Колегія суддів погоджується із висновком суду апеляційної інстанції про те, що незняття ДВС арешту з майна боржника у виконавчому провадженні є протиправною бездіяльністю органу державної виконавчої служби, і порушене право підлягає захисту шляхом зобов'язання ДВС зняти арешт з майна боржника та повернути майно [5].

Під час дослідження звернено увагу, на спірні питання в судовій практиці. Серед них: наявність права накладення арешту виконавцем на майнові (речові) права в деяких спірних питаннях, оскарження дій виконавця щодо зняття арешту з майна та його повернення, оскарження постанов державного виконавця про стягнення виконавчого збору, витрат, пов'язаних з організацією та проведенням виконавчих дій і накладенням штрафу та низка інших [26].

Пропонуємо розглянути та проаналізувати найактуальніші та найдискусійніші з них.

Зокрема, в Постанові Верховного Суду від 18 березня 2020 року по справі № 904/968/18 зазначається: не вбачається однозначно й право виконавця накладати арешт на майнові (речові) права (тобто на право оренди) і з приписів статті 56 Закону № 1404-VIII, оскільки вона регулює питання арешту і вилучення тільки майна (коштів) боржника і не містить застереження, яке б дозволяло поширити цю норму на майнові (речові) права, як це зроблено, наприклад, у пункті 1 частини першої статті 10 Закону № 1404-VIII, де законодавець пріврівнює майно і майнові права, на що вказує словосполучення «майно (майнові права) боржника» [6].

Водночас, у чинному законодавстві встановлені також спеціальні норми, які передбачають звернення стягнення на певні майнові права та їх арешт. Так, за частиною десятою статті 56 Закону № 1404-VIIIу порядку, встановленому цією статтею, виконавець, у провадженні якого знаходиться виконавче провадження, за заявою стягувача чи з власної ініціативи може накласти арешт на грошові кошти, які перебувають на рахунках (вкладах) чи на зберіганні у банках, інших фінансових установах і належать особі, яка має заборгованість перед боржником, яка

підтверджена судовим рішенням, що набрало законної сили [2].

В розрізі з'ясування проблемного питання щодо оскарження дій виконавця стосовно зняття арешту з майна та його повернення, слід звернути увагу на Постанову Верховного Суду від 19 червня 2019 року по справі № 383/493/18, де з'ясовано, що Велика Палата Верховного Суду вважає, що суди попередніх інстанцій зробили правильний висновок про відмову у відкритті провадження у справі за позовними вимогами про скасування арешту, накладеного на майно в порядку виконання вироку в частині конфіскації майна, однак помилково вказали, що такі вимоги повинні розглядатися за правилами КПК України. В рішенні зазначено, що позивач має право на звернення з такими вимогами до суду в порядку адміністративного судочинства [7].

Тому необхідно розрізнити випадки звернення до суду зі скаргою в порядку судового контролю за виконанням судових рішень (рішень, ухвал, постанов судів різних юрисдикцій) та в порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної виконавчої служби при виконанні рішень інших органів (постанов, наказів, ухвал та інших документів), які є виконавчими документами і підлягають примусовому виконанню відповідно до статті 3 Закону № 1404-VIII.

При вирішенні питання щодо оскарження постанов виконавця Верховний Суд в Постанові від 21 серпня 2019 року по справі № 826/14706/17 зазначає, що імперативною нормою – частиною другою статті 74 Закону № 1404-VIII закріплено, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи з приводу оскарження постанов державного виконавця про стягнення виконавчого збору, витрат, пов'язаних з організацією та проведенням виконавчих дій і накладенням штрафу, прийнятих у виконавчих провадженнях щодо примусового виконання усіх виконавчих документів, незалежно від того, яким органом, у тому числі судом якої юрисдикції, вони видані [8].

До юрисдикції адміністративних судів належать справи про оскарження рішень, дій чи бездіяльності дер-

жавної виконавчої служби, прийнятих (вчинених, допущених) під час примусового виконання постанов державного виконавця про стягнення виконавчого збору, витрат, пов'язаних з організацією та проведенням виконавчих дій і накладенням штрафу, як виконавчих документів в окремому виконавчому провадженні.

Аналогічні правові висновки викладені Великою Палатою Верховного Суду у постановках від 6 червня 2018 року у справі № 921/16/14-г/15 (провадження № 12-93гс18) та у справі № 127/9870/16-ц (провадження № 14-166цс18), від 28 листопада 2018 року у справі № 2-01575/11 (провадження № 14-425цс18) [21, 22, 23].

До слова, з аналізу вбачається важливість встановлення усталеної практики в питаннях повернення майна в межах виконавчого провадження та закріплення важливості розвитку цієї інституції.

Висновок. Невиконання або неналежне виконання рішень суду є причиною незадоволення діяльністю судової влади в цілому з боку громадян та юридичних осіб, які звертаються до суду за захистом своїх законних прав та інтересів. Це також призводить до підриву авторитету судової влади та зводить нанівець усі спроби держави зробити судовий захист прав, свобод та інтересів громадян універсальним. Як ми вбачаємо, в питаннях виконавчого провадження це є одним із найбільш болочих місць, що дуже часто потребує аналізу законодавства з боку Верховного Суду та ще раз підтверджує необхідність покращення системи.

Для досягнення найвищих показників ефективності виконання рішень суду необхідно в першу чергу вдосконалити діяльність державної виконавчої служби.

Також, з аналізу вбачаємо, що необхідно чітко розрізнити випадки звернення до суду зі скаргою в порядку судового контролю за виконанням судових рішень та в порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної виконавчої служби, при цьому враховуючи юрисдикцію адміністративних судів, звертати увагу на діяльність виконавця при зверненні стягнення на певні майнові права та їх арешт та, в кінці кінців, на стягнення витрат у виконавчому провадженні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254/k/96-вр>.
2. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.
3. Проблеми виконавчого провадження «по-новому» і шляхи їх рішення. *Адвокат*. URL: <http://advocat-cons.info/index.php?newsid=36720>.
4. Гришко Є.М. Примусове виконання рішень юрисдикційних органів як складова правоохоронної функції держави. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/DeBu/2009-1/doc/4/06.pdf>.
5. Постанова Верховного Суду від 13 липня 2022 року у справі № 2/0301/806/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105249398>
6. Постанова Верховного Суду від 18 березня 2020 року по справі № 904/968/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88952168>
7. Постанова Верховного Суду від 19 червня 2019 року по справі № 383/493/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82997462>
8. Постанова Верховного Суду від 21 серпня 2019 року по справі № 826/14706/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84153030>
9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 6 червня 2018 року у справі № 921/16/14-г/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74660021>
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28 листопада 2018 року у справі № 2-01575/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78376897>
11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 06 жовтня 2020 року у справі № 2-24/494-2009. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92120522>
12. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 січня 2020 року у справі № 367/6231/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87393444>
13. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03 листопада 2020 року у справі № 916/617/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93217981>
14. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07 грудня 2022 року у справі № 908/1525/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108226058>
15. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 листопада 2022 року у справі № 910/6355/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107732483>
16. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 червня 2022 року у справі № 2-591/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105110382>
17. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 квітня 2022 року у справі № 756/8815/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104728588>
18. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28 жовтня 2021 року у справі № 11-171can21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829978>

19. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22 червня 2021 року у справі № 200/606/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98483110>
20. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25 травня 2021 року у справі № 923/971/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97628611>
21. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 6 червня 2018 року у справі № 921/16/14-г/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74660021>
22. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 6 червня 2018 року у справі № 127/9870/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74777526>
23. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28 листопада 2018 року у справі № 2-01575/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74777526>
24. Сидорчук В.О., Дяченко С.В. Верховенство права: науковий погляд, нормативне закріплення, судова практика. *Юридичний бюлетень*. 2018. № 6. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/6_2018/13.pdf
25. Довга М.О., Дяченко С.В. Особливості юрисдикції господарських судів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. С. 87–93.
26. Дяченко С.В., Головченко С.В. Захист права власності у разі його обмеження з метою забезпечення позову. *Юридичний науковий журнал*. 2021. № 7. С. 65–68.
27. Бондарева А.В., Дяченко С.В. Виконання судових рішень як заключна стадія цивільного процесу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 3 (28). С. 74–77.
28. Деркач І.М., Дяченко С.В. Звернення стягнення на майно, передане в іпотеку. *Соціологія права*. 2020. № 1 (32). С. 27–32.